

فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۶، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹، صفحات ۴۳-۶۱

مقاله پژوهشی

بررسی نقش تغییرات جمعیت‌شناختی و نگرش به محیط‌زیست بر

دستور کار سیاست‌گذاری در ایران

حسین صادقی

دانشیار اقتصاد و مدیریت دانشگاه تربیت مدرس

عباس عساری آرانی

استادیار اقتصاد و مدیریت دانشگاه تربیت مدرس

عزت‌الله عباسیان

دانشیار مدیریت دانشگاه تهران

علی باریکانی^۱

دانشجوی دکتری اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس

(تاریخ دریافت: ۹۹/۱/۳۰ - تاریخ پذیرش: ۹۹/۸/۲۸)

چکیده

در دهه اخیر تغییرات جمعیت‌شناختی به سمت پیر شدن ترکیب سنی کشورها، یکی از عمده مسائلی است که گریبان‌گیر جوامع و سیاست‌گذاران شده است. مطالعه حاضر به بررسی کنش پیری جمعیت بر ترجیحات زیست‌محیطی جامعه و همچنین واکنش تغییر ترجیحات زیست‌محیطی جامعه، بر اولویت‌های انتخاباتی رأی‌دهندگان، می‌پردازد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که با افزایش سن، مردم نسبت به مسائل زیست‌محیطی اهمیت بیشتری قائل شده و دغدغه‌های محیط‌زیستی بیشتری خواهند داشت. در حال حاضر سیاست‌گذاران کشور به این باور نرسیده‌اند که نگرانی‌های محیط‌زیستی، در چرخش آراء مردم مؤثر است؛ اما در صورتی که فعالین حوزه سیاست در داخل کشور متوجه تأثیر نوع نگرش افراد به محیط‌زیست شوند، شعارهای انتخاباتی و سیاست‌های خود را به تناسب خواست جامعه تعدیل خواهند کرد.

واژگان کلیدی: تغییرات جمعیت‌شناختی، محیط‌زیست، انتخابات، دستور کار سیاستی، ایران.

1- نویسنده مسئول - Email: Ali_barikani_ali@yahoo.com

مقدمه

طبق آمار منتشرشده توسط مراجع معتبر، هرم سنی ج.ا.ایران، به دنبال کاهش مداوم و مستمر باروری و افزایش امید به زندگی، تغییرات قابل توجهی، در ساختار سنی خود دارد که این تغییرات دارای ملاحظات مهمی از نظر سیاستگذاری و برنامه‌ریزی است (مشفق و میرزایی، ۱۳۸۹: ۲). با بروز چنین تغییراتی، موارد جدیدی در دستور کار سیاستگذاری‌ها، وارد می‌شود. یکی از رایج‌ترین و کارآمدترین روش‌ها در بررسی سیاست‌های عمومی و سیاست‌گذاری، مدل چرخه ایست که بسیاری از صاحب‌نظران، توسط آن به تشریح فرایند سیاستگذاری عمومی می‌پردازند (ملک‌محمدی، ۱۳۹۴: ۳۵). جونز مجموعه‌ای از مراحل را در مدل چرخه‌ای تصویر کرده که اصطلاحاً «چرخه سیاست» نامیده می‌شود (Jones, 1970: 11). اولین مرحله در چرخه فوق، «تهیه دستور کار برای سیاستگذاری»^۳ بوده که موضوع موردبحث مطالعه حاضر است. تغییر نگرش رأی‌دهندگان نسبت به مسائل محیط‌زیستی و چرخش رأی آنان در انتخابات، به واسطه تغییرات جمعیت‌شناختی، به‌عنوان فرض تحقیق در نظر گرفته‌شده که باعث ورود این امر به دستور کار سیاستگذاری خواهد شد. به همین دلیل ابتدا مقدمه‌ای پیرامون ورود مسائل محیط‌زیستی به مباحث اصلی داخلی و بین‌المللی ذکر شده و پس از آن روابط بین سایر متغیرهای تحقیق تشریح می‌گردد. امروزه کشورها به اهمیت مسائل زیست‌محیطی پی برده و برحسب احساس نیاز و متقابلاً احساس خطر، نسبت به این مسئله به وضع برخی قوانین در سطح ملی و یا تنظیم توافق‌نامه‌های بین‌المللی (سلاطین و اسلامبولچی، ۱۳۹۵: ۱۰۹) مانند کنوانسیون حمایت از میراث طبیعی (۱۹۷۲)، کنوانسیون CITES^۴ (۱۹۷۳)، کنوانسیون روتردام^۵ PIC (۱۹۸۵)، کنوانسیون ساختاری سازمان ملل درباره تغییرات اقلیم (۱۹۹۲)، توافق پاریس (۲۰۱۵) و غیره پرداخته‌اند. می‌توان گفت که حق بر محیط‌زیست بحث نو پیدایی در ادبیات حقوق بین‌نسلی بشری و اصطلاحی برای تبیین حق همگان در بهره‌برداری از محیط‌زیست است (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۶). مفهوم حقوق نسل‌های آینده که بدو با تصویب منشور ملل متحد (۱۹۴۵) به عرصه حقوق بین‌الملل ورود پیدا کرده بود (پورهاشمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۵)، در طول زمان گسترش یافت؛ به صورتی که تمایل جهانی به همکاری بین‌المللی در راستای حفاظت از محیط‌زیست، در بسیاری از اسناد الزام‌آور و غیر الزام‌آور حقوق بین‌الملل محیط‌زیست تصریح گردید. آغازگر این مسیر را می‌توان اصل ۲۴ اعلامیه استکهلم ۱۹۷۲ دانست (UNEP, 1972: 5). در ادامه اصول راهنمای تصمیم‌سازی‌های بین‌المللی ذیل حقوق بین‌الملل محیط‌زیست و مسئولیت میان‌نسلی در حقوق محیط‌زیست (فرخنده‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۴۸)؛ به‌صورت زیر نگاشته شد: اصل احتیاط (Proelss, 2016: 26)، اصل همکاری (UN, 1972: 3)، اصل

2 - Policy Cycle

3 - Agenda Setting

4 - Convention on International Trade in Endangered Species

5 - Prior Informed Consent

مسئولیت مشترک (Rajamani, 2000)، اصل تعهدات و تکالیف (UNEP, 1972: 5). در ایران نیز اصل پنجاهم قانون اساسی، به‌صراحت، حفاظت از محیط‌زیست را یک وظیفه عمومی می‌داند. با کنار هم قرار دادن این نوع مباحث در سطوح بین‌المللی و داخلی، مشخص می‌گردد که اهمیت رو به گسترش مسائل مرتبط با محیط‌زیست و بررسی همه‌جانبه عوامل مؤثر بر و متأثر از آن، ضرورتی غیرقابل‌انکار دارد. به همین منظور توجه به چرخه‌های سیاستی را می‌توان از راهکارهای مؤثر در هرچه بهتر ساختن سیاست‌ها و سیستم‌های زیست‌محیطی دانست که سازوکار لازم برای افزایش رفاه بین نسلی بشر را فراهم می‌آورند (صیادی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۹). اگرچه در یک نگاه کلی می‌توان برخی اثرات منفی بر جامعه و افراد جامعه را به آلودگی‌های محیط‌زیست نسبت داد؛ لیکن در برخی از موارد نیز نکات مبهمی وجود داشته و نتایج مطالعات مرتبط پیشین در برخی حوزه‌ها فاقد هماهنگی مورد انتظار هستند (صارمی و رضایپور، ۱۳۹۲: ۳۱۲). به‌عنوان مثالی برای ابهام مذکور، عدم اطمینان از تأثیر وضعیت ساختار جمعیتی بر ترجیحات زیست‌محیطی جامعه است؛ که آیا با افزایش میانگین هرم سنی و پیر شدن افراد، به‌طور متوسط نگرانی‌های محیط‌زیستی در جامعه افزایش می‌یابد یا کاهش؟^۶ یافتن پاسخ این سؤال به سیاست‌گذاران (بالاًخص در نظام‌هایی با حاکمیت مردمی) کمک می‌کند تا در راستای مطالبات و خواست مردم، مسائل را در دستور کار قرار داده و سیاست‌گذاری کنند.

جهت تکمیل مباحث فوق‌الذکر می‌توان افزود که کارکردهای دولت‌های امروزی، متأثر از اندیشه‌های حاکمیت مردم، تضمین حقوق بشر، رفاه اجتماعی و ایده حکمرانی مطلوب با رویکرد توسعه پایدار است (خسروی، ۱۳۹۵: ۱۲۸). یکی از گسترده‌ترین دیدگاه‌ها در رابطه با توسعه پایدار مربوط به سه محور اقتصادی-سیاسی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی است. طبق این دیدگاه نمی‌توان با در نظر گرفتن یکی از ابعاد فوق به توسعه پایدار دست‌یافت و باید همه جوانب را به‌صورت هم‌زمان مورد توجه قرار داد (حجازی و اسلامی، ۱۳۹۵: ۲۲). در این بین سیاست‌گذاری مبتنی بر کاربرد ناآگاهانه، غیراصولی و افراطی از منابع طبیعی، جهت دستیابی به رشد اقتصادی، طیف وسیعی از پیامدهای ناگوار را برای سلامت انسان و محیط‌زیست به همراه خواهد داشت (ستوده و رشیدی، ۱۳۹۲: ۱). دستیابی به محیط‌زیست سالم، بر نگرش عموم مردم جامعه (نیرو و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۴) متکی است؛ عواملی مانند سابقه کار، نوع شغل، وضعیت اقتصادی، سن (پورسلیمان و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۸) و میزان تحصیلات افراد (شایگان و فاضلی، ۱۳۹۴: ۲۱۵) نیز بر نگرش و اولویت‌بندی ترجیحات محیط‌زیستی افراد مؤثر است؛ لذا از طریق کنار هم قرار دادن اهم متغیرها، باید ملزومات تحلیل‌های صحیح‌تری را فراهم کرد. با توجه به این مسئله -ترجیحات متفاوت محیط‌زیستی افراد- دولت‌ها و سیاست‌گذاران می‌توانند با

۶- اصل پنجاهم: در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط‌زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط‌زیست یا تخریب غیرقابل‌جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.

۷- در برخی مطالعات این رابطه مثبت و در برخی منفی در نظر گرفته شده است (Gray, et al. 2019).

سیاستگذاری مدقانه از طریق در دستور کار قرار دادن نگرش‌ها و تمایلات افراد و وضع قوانین و مقرراتی متناسب با شرایط اجتماع، از طریق استفاده از پتانسیل‌های جامعه و جلب مشارکت عمومی به محیط‌زیست کمک کنند. مشارکت از نظر آپهوف و کوهن به معنای شرکت افراد در تصمیم‌گیری، اجرا، ارزشیابی و تقسیم منافع حاصل از آن است (به نقل از لاهیجانیان و شیعه بیکی، ۱۳۹۴: ۱۴۵)؛ لذا باید سیاستگذاری را بر پایه خواست و مشارکت آگاهانه افراد، برنامه‌ریزی کرد (ملکی و سروستان، ۱۳۹۵: ۲۵)؛ از آنجاکه نوع نگرش افراد به محیط‌زیست از جمله عواملی است که بر کیفیت محیط‌زیست و انتظارات سیاستی تأثیر قابل‌توجهی خواهد گذاشت؛ لذا اطلاع یافتن از نظرات متنوع گروه‌های مختلف سنی و جمعیتی و استفاده از آنها در سیاستگذاری بخش‌های مختلف، می‌تواند بسیار سودمند باشد. اگر ج.ا.ایران در فرایند رشد اقتصادی خود به تأثیرات زیست‌محیطی تصمیمات توجه نکند، در آینده‌ای نه‌چندان دور با چالش‌های زیست‌محیطی متعددی مواجه خواهد شد. بر این اساس، ارزیابی راهبردی محیط‌زیست می‌تواند به‌عنوان یک ابزار برنامه‌ریزی، در دسترس سیاستگذاران قرار گیرد (احتشامی و اکرامی، ۱۳۹۱: ۱۹۵). برای رسیدن به نقطه‌ای قابل‌قبول در این عرصه، باید عوامل درونی و بیرونی مؤثر را بررسی و سپس استراتژی‌های بهینه را تدوین کرد (جهانی شکیب و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰۱). بر همین اساس سؤال اصلی مطالعه به این شکل طراحی می‌شود: نگرش به محیط‌زیست با تغییرات جمعیت‌شناختی به چه سمتی حرکت کرده و چگونه وارد دستور کار سیاستگذاری‌های حوزه محیط‌زیست خواهد شد؟

مبانی نظری

محور اصلی ایده علوم خط‌مشی، مسئله محوری^۸ بوده با این پیش‌فرض که خط‌مشی عمومی واکنشی راه‌حل‌محور، به مسائل اجتماعی است. قبول مسئله محوری، سؤال‌هایی را در پی خواهد داشت که هسته محوری مطالعه فرایند هستند. سؤال‌هایی از جمله: چه مسائلی باید مورد توجه دولت باشد؟ چه کسانی تصمیم‌گیر هستند؟ آیا مسئله واجد شرایط توجه و اقدام دولت است؟ چرا و چه زمانی خط‌مشی‌ها تغییر می‌کنند؟ به دلیل حل، بازتعریف یا دیگر مسائل؟ (Smith & Larimer, 2016: 75). روش‌های مختلفی برای یافتن فرایند خط‌مشی و در دستور کار قرار گرفتن موضوعات وجود دارد که در ادامه برخی از آنها اشاره می‌گردد. شبکه‌های موضوع^۹ و سیستم‌های فرعی؛ بنا بر نگاه سنتی نظری تک‌ترگرا در علم سیاسی، فرایند خط‌مشی را عمدتاً در رقابت میان گروه‌های سازمان‌یافته می‌داند که برای جلب توجه دولت به دغدغه‌های خود، باهم رقابت می‌کنند (اسمیت و لاریمر، ۱۳۹۲: ۹۴، به نقل از Truman, 1951). در ابتدا محققین این روش، کنگره، بروکراسی و گروه‌های ذی‌نفع (مثلت آهنین) را ارائه‌دهنده خط‌مشی‌ها

8 - Problem Orientation

9 - Issue Networks

می‌دانستند ولی در اواخر دهه ۱۹۷۰ و اوایل ۱۹۸۰، بر نقش سازمان‌های دولتی و خصوصی از جمله کانون‌های تفکر، نهادهای پژوهشی، گروه‌های ذی‌نفوذ و شهروندان عادی بر اساس نظریه خرده سیستم‌ها صحنه گذاشته شد. نخستین کسی که از فلسفه وجودی خرده سیستم‌های خط‌مشی^{۱۰} بحث کرد، فریمن (۱۹۶۵) بود و در ادامه هیو هکلو (۱۹۷۸-۱۹۷۷) پایه‌های نظری این ایده را بسط داد (اسمیت و لاریمر، ۱۳۹۲: ۹۴). چارچوب ائتلاف مدافع^{۱۱}؛ توسط ساباتیو (۱۹۸۸) و بعدها ساباتیو، جنکینز-اسمیت (۱۹۹۹) به این صورت استدلال شد که فرایند خط‌مشی و تغییر خط‌مشی به بهترین وجه، به صورت انبوهی از خرده سیستم‌های خط‌مشی متعامل در سراسر فرایند خط‌مشی قابل توصیف است (همان: ۹۸). این ائتلاف‌ها بازنمایی همان شبکه‌های موضوع هستند که در غالب گروه‌هایی دارای باور مشترک، برای ظهور یک خط‌مشی فعالیت می‌کنند. این ائتلاف‌ها شامل گروه‌های ذی‌نفوذ، قانون‌گذاران، موسسات عمومی، پژوهشگران خط‌مشی، روزنامه‌ها و بسیاری از تأثیرگذاران کوچک ملی است (Sabatier & Jenkins-Smith, 1999: 119). با این روش سه ضلع مثلث آهنین بازیگران زیادی خواهند داشت (McCool, 1995: 382). تدریجی‌گرایی^{۱۲}؛ نوعی فرایند خط‌مشی است که مشخصه آن تعدیلات تدریجی و کوچک قرار داده شد. این روش زمانی متولد شد که محدودیت‌های سیاسی یا محدودیت‌های زمانی مانعی برای تدوین اهداف روشن، جستجوی جامع برای بدیل‌ها، محاسبه هزینه و منافع بود. در این حالت خط‌مشی‌گذاران بر تصمیمات قبلی خط‌مشی اتکا کرده و آن‌ها را تدریجاً تعدیل می‌کنند (Lindblom, 1959: 81). تدریج‌گرایی نقش‌آفرینان خط‌مشی را افرادی می‌داند که رهنمود اتخاذ‌گزینه‌ها را در تجربیات گذشته با عقلانیت محدود^{۱۳} می‌بینند. این چارچوب برای سال‌ها مدل اولیه و اصلی تبیین ثبات در فرایند خط‌مشی بود (اسمیت و لاریمر، ۱۳۹۲: ۱۰۱).

تعداد گسسته^{۱۴}؛ توسط بوم‌گارتنر و جونز (۱۹۹۳) بر اساس اثر گلود و الدرگ مطرح شد. مبنای این روش بر تعریف تفاوت بین دوره‌های ثبات فرایند و دوره‌های تغییر پرشتاب قرار دارد (همان: ۱۰۱). تغییر قابل‌توجه در سیستم سیاسی، نقطه تعادل جدیدی را ارزشیابی خط‌مشی جدید ایجاد می‌کند و این تغییرات، سیستم سیاسی را مجبور به تغییر از یک دوره باثبات به دوره دیگری می‌کند (Baumgartner & Jones, 1993: 17). نیروی ایجادکننده تعادل گسسته در فرایند خط‌مشی، تغییر تعریف موضوع بحث‌برانگیز روش شبکه‌های موضوع است که باعث شکسته شدن خرده سیستم‌های خط‌مشی سنتی می‌گردد (اسمیت و لاریمر، ۱۳۹۲: ۱۰۲).

10 - Policy Subsystem
 11 - Advocacy Coalition Framework
 12 - Instrumentalism
 13 - Bounded Rationality
 14 - Punctuated Equilibrium

مدل کینگدان^{۱۵}؛ یکی دیگر از نوشته‌های مورد قبول در خصوص دستور کار سیاست‌گذاری است که به جان کینگدان (۱۹۸۴) بازمی‌گردد (ملک‌محمدی، ۱۳۹۴: ۴۴). کینگدان استدلال کرده که بهترین راه برای درک فرایند خط‌مشی بررسی تصاویر ذهنی خط‌مشی است. چگونگی تعریف یک خط‌مشی و چگونگی درک آن به وسیله عامه مردم و خط‌مشی‌گذاران، در نهایت تعیین می‌کند که آیا خط‌مشی بازخورد مثبت دریافت خواهد کرد یا منفی (اسمیت و لاریمر، ۱۳۹۲: ۱۰۸-۱۰۹). اجزاء اصلی مدل کینگدان با عنوان جریان اطلاعات شامل سه بخش: جریان مسئله‌ای^{۱۶}، سیاستی^{۱۷} و سیاسی^{۱۸} (Kingdon, 1995) است. جریان مسئله‌ای به توصیف مسئله و جزئیاتی که موجبات توجه به مسئله را فراهم می‌کنند، می‌پردازد. جریان سیاسی مباحث کاملاً فنی و عملیاتی را بررسی کرده و به صورت امکان‌سنجی دانش فنی تا همسان‌سازی با ارزش‌ها در مورد پیشنهادهای مختلف مرتبط با یک مسئله ظاهر می‌شود. جریان سیاسی به جو کلی سیاسی مرتبط با یک مسئله می‌پردازد. این جریان از فعالیت گروه‌های ذی‌نفع، افکار عمومی و سیاست‌های انتخاباتی را در برمی‌گیرد (ملک‌محمدی، ۱۳۹۴: ۴۵-۴۴). در مطالعه حاضر به دلیل موضوع خواسته‌های انتخاباتی رأی‌دهندگان و قرار گرفتن موضوعات مرتبط محیط‌زیست، در دستور کار سیاست‌گذاران، از مدل کینگدان به عنوان نظریه تحقیق بهره گرفته شد. فرض اصلی تحقیق بر این مهم استوار است که تغییرات جمعیت‌شناختی، بر سلايق و ترجیحات جامعه مؤثر بوده و در خط‌مشی‌ها نیز تأثیرگذار است. این تأثیرگذاری بدین ترتیب است: هنگامی که بافت عمده جمعیت جامعه را گروه سنی خاصی (به عنوان مثال سالمندان) تشکیل دهند، ترجیحات ذهنی گروه غالب از طریق وزن جمعیتی بالاتری که در آراء دارند، بر شعارهای انتخاباتی، نتایج انتخابات و در نتیجه بر دستور کار و خروجی سیاست‌گذاری‌ها، تأثیرگذار خواهد بود. با عنایت به اثر عوامل مختلفی چون افزایش جمعیت، توسعه شهرنشینی، گسترش صنعت، استفاده نادرست از منابع طبیعی و ... جهت تحقق رشد اقتصادی، که سبب بروز آلودگی شدید محیط‌زیستی شده (زرگر و نوروزی کلرمی، ۱۳۹۵: ۲۵۳) و دغدغه‌های زیادی ایجاد کرده است و همچنین تغییرات مهم در شرایط جمعیت‌شناختی در بسیاری از کشورهای جهان (United Nations, 2007)؛ توجه به تغییرات جمعیت‌شناختی در کشور و بررسی رابطه بین دو متغیر ترکیب سنی و ترجیحات زیست‌محیطی مردم ضروری است. این بررسی می‌تواند از طریق بررسی تمایل افراد جامعه به شعارهای حامی محیط‌زیست، اثرات متغیرهای جمعیت‌شناختی بر اهداف، شعارها و حتی نتایج انتخاباتی را موردسنجش قرار دهد. تغییرات جمعیت‌شناختی پدیده‌ای در حال وقوع است؛ لذا شناخت، بررسی و تحقیق پیرامون ابعاد مختلفی که تحت تأثیر این مسئله قرار می‌گیرند، ضرورت

15- Kingdon Model

16- Problem Stream

17- Policy Stream

18- Political Stream

داشته و موجبات واکنش بهتر افراد و مسئولان ذی‌ربط در کنش‌های ناشی از سالخوردگی جمعیت به‌ویژه در موضوعات مرتبط با سیاستگذاری عمومی را فراهم می‌کند.

روش تحقیق

جهت دستیابی به اطلاعات موردنیاز پژوهش از سه دسته پرسشنامه برای سه گروه هدف استفاده شد. سه گروه هدف موردنظر تحقیق شامل دسته‌بندی زیر است: گروه اول نخبگان و خبرگان امر انتخابات و سیاستگذاری در حوزه محیط‌زیست، گروه دوم سیاسیون فعال در حوزه احزاب و تفکرات سیاسی قانونی کشور و گروه سوم مردم و افراد عادی جامعه. بالتبع برای مطلع شدن از تفکرات و نظرات هر یک از این گروه‌ها، سه پرسشنامه مجزا با سؤالات متفاوت طراحی، توزیع و تکمیل گردید. به‌منظور طراحی بهینه پرسشنامه‌ها از سه مرحله پیش‌آزمون و اصلاح گویه‌ها بهره گرفته شد تا به‌این‌ترتیب پرسشنامه نهایی، تدوین شده تا اطلاعات موردنیاز در اختیار محققین قرار گیرد. در ادامه پس از تکمیل و بازپس‌گیری پرسشنامه‌های تحقیق، اطلاعات و داده‌های گردآوری شده، با استفاده از مدل آماری و اقتصادسنجی لاجیت^{۱۹} و بهره‌گیری از نرم‌افزار STATA14 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای آزمون تفاوت‌ها در ترجیحات محیط‌زیستی ابرازشده افراد، ترجیحات تمامی زیرگروه‌های جمعیتی و سنی مورد سؤال قرار می‌گیرد. در سطور زیر پیرامون پرسشنامه‌های توزیع شده در گروه‌های هدف توضیحات بیشتری ارائه می‌گردد و در ادامه پس از نمایش شکلی روش تحقیق، روش اقتصادسنجی و تصریح مدل‌های آماری آن، تبیین خواهد شد. اولین گروه مورد مراجعه، نخبگان و خبرگان امر انتخابات و سیاستگذاری در حوزه محیط‌زیست و سلامت بودند. هدف از مراجعه به این افراد استفاده از نظرت آنان در قالب یک پرسشنامه باز جهت مشخص کردن متغیرهای موردنیاز دو پرسشنامه دیگر بود؛ بنابراین متغیرهای مورد بررسی در این مطالعه، بر اساس مراجعه به نظرات خبرگان انتخاب شده‌اند. موارد زیر، ویژگی انتخاب خبرگان مورد نظر نمونه تحقیق بود: (۱) برخورداری از تخصص علمی (۲) سابقه فعالیت حزبی و سیاسی (۳) سابقه حضور در عرصه‌های تقنینی یا اجرایی و (۴) برخورداری از دانش حوزه علوم سیاسی یا محیط‌زیستی. در انتخاب خبرگان با روش انباشتی، به گونه‌ای عمل شد که افرادی مورد سوال قرار گیرند که حداقل دو صفت در موارد مذکور را برخوردار باشند. در جدول زیر میزان فراوانی مشاهدات در مراجعه به خبرگان، نگارش شده است.

صفات مشخصه	۲ و ۱	۳ و ۱	۴ و ۱	۳ و ۲	۴ و ۲	۴ و ۳	برخورداری بیش از دو صفت مشخصه
فراوانی موارد	۲۴	۱۵	۱۹	۱۷	۲۳	۱۰	۸

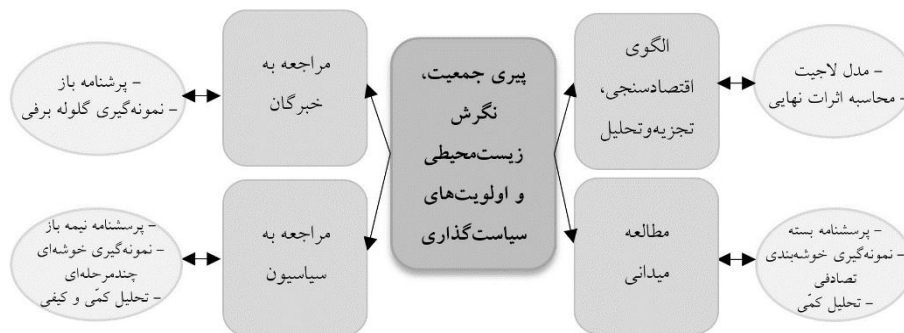
به این ترتیب پس از توزیع و تکمیل ۱۰۰ پرسشنامه، متغیرهای مورد نظر لیست شده تا سؤالات آن در طراحی گویه‌های دو گروه پرسشنامه دیگر مورد استفاده قرار گیرد.

دومین سری از سؤالات با مراجعه به گروه سیاسیون فعال در حوزه احزاب و تفکرات سیاسی قانونی کشور تدوین گشته و بین آنان توزیع شد. رجوع به این گروه از پاسخگویان با تمسک به پرسشنامه نیمه‌باز (با تعدادی سؤال چندگزینه‌ای و تعدادی سؤال باز) بوده و به منظور پی بردن به نوع نگرش این افراد به موضوع محیط‌زیست انجام شده است. نوع نگرش این افراد به محیط‌زیست در دو مقوله حائز اهمیت قلمداد شده و مورد سؤال قرار می‌گیرد؛ یکی از منظر فردی و دیگری از منظر حزبی یا سیاسی. نگرش فردی سیاسیون به محیط‌زیست بیانگر اهمیت فردی آنان به محیط‌زیست در زندگی خویش است که آیا این گروه به‌عنوان شخص حقیقی در سنین مختلف به محیط‌زیست به‌صورت معنی‌دار آماری، اهمیت می‌دهند یا خیر؟ نگرش حزبی یا سیاسی به محیط‌زیست در سیاسیون نیز نشان‌دهنده این مسئله است که آیا در تفکرات سیاسی پاسخگویان به‌عنوان یک شخص حقوقی، «نگاه مردم به محیط‌زیست» بر شعارها و اهداف سیاسی آن‌ها تأثیرگذار است یا خیر؟ و به چه میزان؟ این مهم همان حلقه اتصال مورد اشاره موضوع این تحقیق است؛ پل ارتباطی نگرش محیط‌زیستی مردم و خواست آنان (رأی‌دهندگان) با اراده سیاسی احزاب فعال در کشور، در راستای سیاستگذاری مبنی بر بهره‌برداری هرچه بیشتر از محیط‌زیست یا حفظ و صیانت از آن. در رابطه با این بخش و برای پی بردن به نظرات گروه فوق‌الذکر تعداد ۳۸۴ پرسشنامه توزیع، تکمیل و باز پس گرفته شد. در نهایت سومین گروه هدف در مطالعه حاضر، مردم و افراد عادی جامعه بودند که از طریق پرسشنامه‌ای مجزا مورد سؤال قرار گرفته‌اند. این پرسشنامه شامل گویه‌هایی با مضمون بعد فردی، بعد اقتصادی، بعد سیاسی و در نهایت نوع نگرش افراد به محیط‌زیست بود. در پرسشنامه مذکور بررسی دو مسئله از سایر مسائل مهم‌تر قلمداد می‌شد؛ یکی تغییر در نوع نگرش به محیط‌زیست با تغییر در گروه‌های مختلف سنی و دیگری تأثیر نوع نگرش به محیط‌زیست بر چرخش رأی در انتخابات. مورد اول، این سؤال را پاسخ می‌دهد که آیا با افزایش سن در جامعه ایران، مسائل مرتبط با محیط‌زیست در نگاه فرد، از اهمیت بیشتری برخوردار می‌شود یا کمتر؟ همان‌گونه که در ادبیات تحقیق ذکر شد این سؤال در جوامع مختلف پاسخ‌های مختلفی را در بر خواهد داشت. از آنجاکه این پرسش به‌صورت تحقیقی علمی، تاکنون در جامعه ایران مطرح نگشته و پاسخ آن نیز نامشخص است؛ لذا برای رسیدن به هدف مطالعه ابتدا باید پاسخی برای آن یافت شود. بررسی تأثیر نوع نگرش افراد به محیط‌زیست بر چرخش رأی آنان در انتخابات نیز، مکمل اطلاعات مورد نیاز جهت پی بردن به اثرات پیری جمعیت بر نگرش مثبت افراد به محیط‌زیست و آراء آنان خواهد بود. این سؤال مطرح می‌کند که آیا شعارها و اهداف انتخاباتی که به مسائل محیط‌زیستی می‌پردازند، می‌تواند در تغییر آراء جامعه به نفع خود، موفق باشد یا خیر؟ در این قسمت جهت دستیابی به نظرات مردم، تعداد ۶۰۰ پرسشنامه، توزیع و باز پس گرفته شد.

حجم نمونه و نمونه‌گیری

در این مطالعه با استفاده از روش انباشتی (گلوله برفی) نمونه گروه خبرگان شناسایی شده و برای دو گروه هدف سیاسیون و افراد معمولی نیز از روش نمونه‌گیری خوشه‌بندی چندمرحله‌ای بهره گرفته شد. تعداد بهینه نمونه تحقیق از طریق پیش‌آزمون و روش کوکران، به‌دست آمده است. مقطع زمانی مطالعه نیمه اول سال ۱۳۹۹ در نظر گرفته شد.

نمودار ۱ - شکل شماتیک روش تحقیق. (منبع: اطلاعات پژوهش)

در مرحله اول از تخمین مدل اقتصادسنجی ابتدا باید تأثیر نوع نگرش افراد به محیط‌زیست در چرخش رأی آن‌ها مورد بررسی قرار گیرد (معادله (۱)). در این معادله متغیر نگرش افراد به

$$IEVA = f(ATE, PV, EI, SPI, CRI) \quad \text{معادله (۱)}$$

$$ATE = f(AGE, ID, ED, IAO, PTE, UD) \quad \text{معادله (۲)}$$

محیط‌زیست که به‌عنوان متغیری مستقل در نظر گرفته‌شده، خود تابعی است از سایر متغیرهای مستقل؛ به‌این‌ترتیب جهت تخمین مدل مطالعه حاضر از سیستم معادلات هم‌زمان برای متغیر وابسته گسسته^{۲۰} بهره گرفته‌شده و معادلات به‌کاررفته در پژوهش به‌صورت زیر تصریح می‌شود: در معادلات فوق: IEAV: تأثیر نگرش به محیط‌زیست در رأی افراد، ATE: نگرش افراد به محیط‌زیست، PV: نگاه سیاسی فرد، EI: اهمیت موضوعات اقتصادی، SPI: اهمیت موضوعات سیاسی-اجتماعی، CRI: اهمیت موضوعات فرهنگی-دینی، AGE: سن، ID: بعد فردی، ED: بعد اقتصادی فرد، IAO: تأثیر از نگرش دیگران، PTE: اعتماد عمومی به حافظان محیط‌زیست و UD: وضعیت بیماری زمینه‌ای فرد، هستند.

دومین مرحله از تخمین مدل اقتصادسنجی تحقیق به بررسی نظر سیاسیون پیرامون محیط‌زیست و رأی مردم و همچنین نوع نگرش سیاسیون به محیط‌زیست اختصاص دارد. در این معادلات به‌منظور سنجش عوامل مؤثر بر نظر سیاسیون در زمینه محیط‌زیست و رأی مردم، از متغیرهای مستقل مختلفی استفاده شده که متغیر نوع نگرش سیاسیون به محیط‌زیست خود تابعی از مجموعه‌ای از متغیرهای مستقل دیگری است. شرح این معادلات به‌صورت زیر ارائه شده است:

$$PVEPV = f(LD, PV, PATE, PVEVO, PPEV, EI, SPI, CRI) \quad \text{معادله (۳)}$$

$$PATE = f(AGE, ID, ED, IAO, PTE, UD) \quad \text{معادله (۴)}$$

که در معادلات فوق: PVEPV: نظر سیاسیون در زمینه محیط‌زیست و رأی مردم، LD: بعد حقوقی، PV: نگاه سیاسی فرد، PATE: نوع نگرش سیاسیون به محیط‌زیست، PVEVO: نظر سیاسیون در رابطه با اراده محیط‌زیستی مسئولان، PPEV: تصور سیاسیون از تأثیر محیط‌زیست در رأی دادن مردم، EI: اهمیت موضوعات اقتصادی، SPI: اهمیت موضوعات سیاسی-اجتماعی، CRI: اهمیت موضوعات فرهنگی-دینی، AGE: سن، ID: بعد فردی، ED: بعد اقتصادی فرد، IAO: تأثیر از نگرش دیگران، PTE: اعتماد عمومی به حافظان محیط‌زیست و UD: وضعیت بیماری زمینه‌ای فرد، هستند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

جهت تحلیل تأثیر هر یک از متغیرها بر متغیر وابسته و اولویت‌بندی آن‌ها ابتدا لازم است که مدل‌های مذکور با روش معادلات هم‌زمان لاجیت تخمین زده شده و سپس میزان اثرات نهایی هر یک از متغیرها محاسبه گردد. نتایج عددی و رتبه‌بندی تأثیر متغیرها طبق جدول (۱) نمایش داده شده است. بعد از جدول نیز نتایج تحلیلی و کاربردی یافته‌های تحقیق نگارش شده است.

جدول ۱ - تخمین میزان اثرات نهایی هر کدام از متغیرها

گروه مردم و افراد عادی جامعه			گروه سیاسیون، احزاب و تفکرات سیاسی قانونی کشور			
اثر نهایی	متغیر	معادله	اثر نهایی	متغیر	معادله	
۰,۰۱۴۸۱۰۴ (***۰,۰۲۸)	نگرش افراد به محیط‌زیست	متغیرهای معادله اول (معادله (۱))	-۰,۰۷۵۱۳۹ (***۰,۰۲۷۵)	نوع شغل	بعد حقوقی (معادله (۳))	متغیرهای معادله اول (معادله (۳))
-۰,۰۱۳۹۸۸۲ (***۰,۰۴۵)	نگاه سیاسی فرد		-۰,۰۱۱۱۴۳ (***۰,۰۱۱۲)	سمت		
-۰,۰۱۸۱۸۷۲ (***۰,۰۲۶)	اهمیت موضوعات اقتصادی		۰,۰۱۴۲۲۵ (***۰,۰۳۸۹)	سابقه مسئولیت محیط‌زیستی		

-۰,۰۱۶۰۷ (**۰,۰۳۱)	موضوعات سیاسی-اجتماعی		-۰,۰۱۱۵۲۷ (**۰,۰۴۰۳)	نگاه سیاسی فرد	
-۰,۰۱۳۹۵۰۹ (**۰,۰۰۸)	موضوعات فرهنگی-دینی		۰,۰۲۴۱۰۷ (**۰,۰۰۵۷)	نوع نگرش سیاسیون به محیط‌زیست	
-	-		۰,۰۱۰۷۹۳ (**۰,۰۲۲۷)	نظر سیاسیون در رابطه با اراده محیط‌زیستی مسئولان	
-	-		۰,۰۹۸۲۱۱ (**۰,۰۱۱۱)	تصور سیاسیون از تأثیر محیط‌زیست در آراء مردم	
-	-		-۰,۰۱۶۱۰۴۷ (**۰,۰۲۷۶)	موضوعات اقتصادی	
-	-		-۰,۰۶۷۷۱۵ (**۰,۰۳۵۷)	موضوعات سیاسی-اجتماعی	
-	-		-۰,۰۵۳۷۹۴ (**۰,۰۳۴۸)	موضوعات فرهنگی-دینی	
۰,۱۸۸۸۶۱۷ (**۰,۰۰۰)	سن		۰,۰۸۴۴۵۴۷ (**۰,۰۰۵)	سن	
۰,۰۳۸۹۲۲۷ (**۰,۰۰۵۱)	جنس	فردی بعد	۰,۰۱۷۰۵ (**۰,۰۰۵۹)	جنس	فردی بعد
۰,۰۳۸۲۲۳۷ (**۰,۰۰۱۸)	تحصیلات		۰,۰۲۱۹۵۸۶ (۰,۲۷۳)	تحصیلات	
۰,۰۲۴۱۵۷۷ (**۰,۰۰۹۱)	وضعیت تأهل		۰,۰۲۰۵۴۶ (۰,۲۴۵)	وضعیت تأهل	
-۰,۰۲۲۰۳۲۴ (**۰,۰۰۴۱)	تعداد اعضای خانواده		-۰,۰۲۶۸۵۸۷ (**۰,۰۰۴۲)	تعداد اعضای خانواده	
۰,۰۶۱۵۳۵۳ (**۰,۰۰۵)	درآمد فرد		۰,۰۷۴۲۵۲ (**۰,۰۰۵)	درآمد فرد	
۰,۰۳۵۰۸۳۱ (**۰,۰۰۲)	درآمد خانوار	متغیرهای معادله دوم (معادله (۲))	۰,۰۵۷۶۹۹۷ (**۰,۰۰۰)	درآمد خانوار	فرد بعد اقتصادی
۰,۰۲۴۰۷۲۹ (**۰,۰۰۷۶)	وضعیت مسکن		۰,۰۲۶۳۱۵۲ (**۰,۰۰۶۷)	وضعیت مسکن	
۰,۰۱۸۹۷۴۲ (**۰,۰۰۸۲)	نوع شغل		۰,۰۵۰۷۳۱۳ (**۰,۰۰۴۱)	تأثیر از نگرش دیگران	
			متغیرهای معادله دوم (معادله (۴))		

۰,۰۲۸۱۷۹۶ (**۰,۰۳۰)	تأثیر از نگرش دیگران	۰,۰۶۵۷۹۴ (**۰,۰۹۴)	اعتماد عمومی به حفاظان محیط‌زیست
۰,۰۳۰۸۷۵۳ (**۰,۰۶۶)	اعتماد عمومی به حفاظان محیط‌زیست	۰,۳۶۱۲۲۹۹ (***۰,۰۰۰)	وضعیت بیماری زمینه‌ای فرد
۰,۰۹۰۶۵۰۵ (***۰,۰۰۰)	وضعیت بیماری زمینه‌ای فرد	-	-

در جدول فوق علامت (*) نشان‌دهنده معنی‌داری در سطح ۱۰ درصد، علامت (**) نشان‌دهنده معنی‌داری در سطح ۵

درصد و علامت (***) نشان‌دهنده معنی‌داری در سطح ۱ درصد هستند.

طبق جدول (۱)، در تخمین دو گروه معادله برای بررسی نگرش افراد عادی به محیط‌زیست و نگرش سیاسیون به محیط‌زیست تقریباً نتایج و اولویت‌های یکسانی به‌دست آمده است. در هر دو معادله، متغیرهای سن و بیماری زمینه‌ای فرد پاسخگو، مهم‌ترین متغیرهای مؤثر بر ترجیحات زیست‌محیطی افراد بودند. این دو متغیر نیز به‌صورت معمول با یکدیگر رابطه همسو دارند؛ زیرا معمولاً سرمایه سلامت افراد به‌مرور زمان از میان‌سالگی به بعد رو به کاهش می‌گذارد. متغیر سن در معادله (۴)، مقدار عددی معادل ۰,۰۸۵ را نشان می‌دهد. این عدد مشخص می‌کند که با افزایش یک سال سن پاسخگویان گروه سیاسیون، احزاب و تفکرات سیاسی قانونی کشور احتمال اهمیت بیشتر دادن فرد به محیط‌زیست خود و نگرش مثبت به آن، ۸ درصد افزایش می‌یابد. به این ترتیب با افزایش سن افراد به میزان قابل توجهی اهمیت به محیط‌زیست افزوده می‌گردد. میزان اثر نهایی این متغیر در معادله (۲) نیز نشان می‌دهد که برای مردم و افراد عادی جامعه، با افزایش یک سال سن افراد به احتمال ۱۸ درصد ترجیحات و تمایلات آن‌ها برای حفظ و نگهداری محیط‌زیست افزایش می‌یابد. فرض اصلی تحقیق حاضر نیز بر همین مبنی استوار شده بود که با افزایش سن، نگرش مثبت و تمایلات فرد به سمت حفظ و بهبود کیفیت محیط‌زیست حرکت می‌کند. در معادله (۴) متغیر وضعیت بیماری زمینه‌ای فرد، نشان می‌دهد که با کاهش سرمایه سلامت فرد، احتمال اهمیت بیشتر دادن به محیط‌زیست توسط سیاسیون، احزاب و تفکرات سیاسی قانونی کشور به میزان ۳۶ درصد افزایش می‌یابد. در مورد معادله (۲) نیز همان‌گونه که انتظار می‌رفت با کاهش سطح سلامتی مردم و افراد عادی جامعه، آن‌ها نیاز بیشتری به محیط سالم خواهند داشت و بنابراین ترجیحات محیط‌زیستی آن‌ها به احتمال ۹ درصد ارتقاء خواهد یافت. این نتایج با یافته‌های مطالعات ژانگ و همکاران (۲۰۱۸)، کاسالو و اسکاریو (۲۰۱۷)، لوییس و روسی (۲۰۱۵)، اسچامپر (۲۰۱۴)، لی و همکاران (۲۰۱۴)، فیلیس و همکاران (۲۰۱۳) و مینز و ولچ (۲۰۱۲) همسو بوده؛ اما در مورد اثر مثبت متغیر سن، نتایج با یافته‌های مطالعات داردانونی و گوریرو (۲۰۲۰) و گری و همکاران (۲۰۱۹) مغایر بود. متغیر جنس در هر دو معادله ثابت می‌کند که بانوان نسبت به آقایان اهمیت بیشتری، به محیط‌زیست می‌دهند. میزان اثر نهایی متغیر جنس در معادله (۴)، ۰,۰۱۷ محاسبه گشته که نشان می‌دهد که انتخاب یا انتصاب بانوان به‌عنوان

مسئولین، احتمال بهبود نوع نگرش زیست‌محیطی را به اندازه ۱,۷ درصد افزایش می‌دهد. این ضریب در معادله (۲) و مدل مردم و افراد عادی جامعه نیز مثبت، معنی‌دار و معادل ۰,۰۳۹ به‌دست آمده است؛ بنابراین ضرایب محاسبه‌شده برای متغیر جنس در هر دو معادله ثابت می‌کند که بانوان نسبت به آقایان اهمیت بیشتری، به محیط‌زیست می‌دهند. این نتیجه از پژوهش، با مطالعات داردانونی و گوریرو (۲۰۲۰)، کاسالو و اسکاریو (۲۰۱۷)، دامان و اوزکازاس (۲۰۱۵) و کولادو و همکاران (۲۰۱۷) هماهنگی داشته و یافته‌های آنان را تأیید می‌کند. یک نتیجه مهم در هر دو معادله تأثیر مثبت بهبود مسائل اقتصادی بر اهمیت بخشیدن به محیط‌زیست است. با بهبود شرایط در بعد اقتصادی افراد به محیط‌زیست به‌عنوان یک کالای لوکس اهمیت بیشتری داده و تمایل بیشتری بر حفظ و نگهداری آن از خود نشان می‌دهند. در میان گروه متغیرهای بعد اقتصادی در معادله (۴) به ترتیب، میزان عددی اثر نهایی متغیر متوسط درآمد فرد ۰,۰۷۴ شده است که نشان می‌دهد با افزایش ده میلیون ریالی در متوسط درآمد ماهانه، احتمال اینکه فرد، نگرش مثبت به محیط‌زیست داشته باشد ۷,۴ درصد افزایش خواهد یافت. مقدار عددی اثر نهایی متغیر متوسط درآمد نهایی خانوار نیز، این مطلب را اثبات می‌کند که با افزایشی ده میلیون ریالی در متوسط درآمد ماهانه خانوار، احتمال یافتن نگرشی مثبت به محیط‌زیست ۵,۷ درصد افزایش می‌یابد. متغیر وضعیت منزل مسکونی نیز نشان می‌دهد که با حرکت از سمت سکونت در منزل استیجاری به مالکیت منزل، ۲,۶ درصد احتمال برخورداری از نگرش مثبت به محیط‌زیست افزایش خواهد یافت. در رابطه با معادله (۲) نیز در دسته متغیرهای بعد اقتصادی، تمامی متغیرها دارای اثر نهایی مثبت و معنی‌داری بر توجه بیشتر افراد به محیط‌زیست هستند. متغیرهای این دسته همانند معادله (۴)، شامل متوسط درآمد فرد، متوسط درآمد خانوار، وضعیت تملک منزل مسکونی و نوع شغل هستند که به ترتیب ۱,۶، ۳,۵، ۲,۴ و ۱,۸ درصد احتمال نگاه و نگرش بهتر به محیط‌زیست را افزایش می‌دهند. به‌صورت کلی دسته متغیرهای بعد اقتصادی، علامت‌ها و اثرات نهایی آن‌ها مؤید این مطلب است که با بهبود اوضاع اقتصادی احتمال نگاه به محیط‌زیست به‌عنوان یک کالای لوکس افزایش یافته و نوع نگرش فرد به محیط‌زیست بهبود می‌یابد. این مسئله زمانی آشکارتر می‌گردد که در معادلات (۱) و (۳) مسائل کلان اقتصادی به‌عنوان مهم‌ترین و تأثیرگذارترین متغیر کنش انتخاباتی شناسایی می‌شود. کنار هم قرار دادن این دو یافته مؤید و مؤکد یکدیگر هستند و نتیجه را ملموس‌تر می‌کنند. چنین نتیجه‌ای در مطالعات سوسا و باروس (۲۰۲۰) و اسپاماچر (۲۰۱۴) نیز اثبات شده بود. متغیرهای سطح تحصیلات و وضعیت تأهل یا مجرد سیاسیون در معادله (۴)، از لحاظ آماری معنی‌دار نبوده بنابراین امکان تجزیه و تحلیل را نخواهند داشت. بی‌معنی بودن این ضرایب به دلیل فروانی یکسان این متغیرها در پرسشنامه‌های جمع‌آوری‌شده از نمونه تحقیق بود؛ اما ضریب متغیر سطح تحصیلات در معادله (۲) و گروه مردم و افراد عادی جامعه معادل ۰,۰۳۸ به‌دست آمده است که نشان‌دهنده تأثیر مثبت بلوغ تحصیلی بر توجه به اهمیت محیط‌زیست است. این نتیجه از تحقیق، در مطالعات پوداوی

(۲۰۲۰)، کاسالو و اسکاریو (۲۰۱۷)، دامان و اوزکازاس (۲۰۱۵) و اسپاماجر (۲۰۱۴) نیز بررسی شده و به اثبات رسیده بود. دو متغیر مهم و قابل تفسیر دیگر تأثیر از نگرش دیگران و اعتماد عمومی به حافظان محیطزیست هستند که در هر دو معادله اثر مثبت و معنی داری را بر نگرش مثبت به محیطزیست از خود نشان می دهند. در معادله (۴) میزان اثر نهایی متغیر تأثیر از نگرش دیگران مقدار عددی ۰,۰۵ را اختیار کرده است. تفسیر این عدد مشخص می کند که اگر اطرافیان پاسخگو در طیف پنج مرحله ای لیکرت موردنظر تحقیق، یک واحد یا یک پله بالاتر رفته و به همان میزان به محیطزیست اهمیت بیشتری بدهند، پاسخگو نیز به احتمال ۵ درصد نگرش و نگاه خود به محیطزیست را ارتقاء داده و نگرش مثبت تری به محیطزیست خواهد داشت. متغیر اعتماد عمومی به حافظان محیطزیست نیز همانند متغیر تأثیر از نگرش دیگران، بر پایه نظریه اثر همسویی وارد تحقیق شده است. این متغیر با اثر نهایی معادل ۰,۰۶۵ مبین احتمال ۶,۵ درصدی بهبود نگرش به محیطزیست پاسخگو است در صورتی که از نظر وی نهادهای حافظ محیطزیست، به وظایف خود عمل کرده و عملکرد آن ها قابل اعتماد باشد. در معادله (۲) متغیرهای تأثیر از نگرش دیگران و اعتماد عمومی به حافظان محیطزیست نیز، اثر نهایی مثبتی به میزان ۲,۸ و ۳ درصد بر احتمال بهبود نگرش به محیطزیست دارند. این مهم نشان می دهد که با اثر همسویی و ارتقاء مفاهیم و ضرورت ها، در بین آحاد جامعه می توان اثری تکاثری در بهبود اهمیت و بالتبع بهبود کیفیت محیطزیست ایجاد کرد؛ زیرا طبق تحلیل اثرات نهایی در هر دو معادله، افراد در صورتی که احساس کنند دیگران به محیطزیست اهمیت بیشتری می دهند، خود فرد نیز اهمیت بیشتری برای محیطزیست قائل خواهند شد و اهمیت دادن بیشتر، به محیطزیست برای دیگران نیز محرکی می گردد که اهمیت بیشتری به محیطزیست بدهند. نتیجه مشابهی نیز در مطالعات سوسا و باروس (۲۰۲۰)، کولادو و همکاران (۲۰۱۷) و هوپنر و همکاران (۲۰۱۲)، حاصل شده بود؛ پس می توان بیان کرد که ایجاد اجماع همگانی برای حفظ محیطزیست یک راهکار مناسب و قابل اتکا جهت بهبود کیفیت آن خواهد بود.

در رابطه با معادلات (۱) و (۳) مربوط به تأثیر نگرش محیطزیستی بر انتخابات هستند. متغیر نوع نگرش سیاسیون به محیطزیست در معادله (۳)، اثر نهایی معادل ۰,۰۲۴ را به خود اختصاص داده است. این عدد نشان می دهد در صورتی که خود فرد در ساختار شخصیتی خود برای محیطزیست اهمیت بالاتری داشته باشد، در فعالیت سازمانی نیز به رأی و نظر محیطزیستی مردم با احتمال ۲,۴ درصد ارزش و بهای بیشتری خواهد داد. در معادله (۱) نیز، متغیر نوع نگرش افراد به محیطزیست، همان گونه که انتظار می رفت اثر نهایی مثبت و معنی دار داشته و می توان این گونه عنوان کرد که با بهبود نگرش محیطزیستی افراد جامعه، احتمال چرخش رأی آنان در انتخابات به دلیل مسائل محیطزیستی، ۱,۴ درصد افزایش می یابد. باید متذکر شد که در هر دو معادله، مهم ترین عامل اثرگذار (به ترتیب) در رأی دادن یا رأی آوردن افراد، متغیر «اهمیت موضوعات اقتصادی» است؛ بنابراین در شرایط فعلی نمی توان تأثیرگذاری هر چه بیشتر

موضوعات محیط‌زیستی در انتخابات را انتظار داشت؛ اما با توجه ضریب مثبت بعد اقتصادی افراد در نگرش مثبت به محیط‌زیست و چرخش آرای افراد (معادلات (۲) و (۴))، می‌توان انتظار داشت که با بهبود شرایط اقتصادی کشور انتظارات محیط‌زیستی افراد افزایش یافته و آن‌ها در انتخابات بر این اساس دست به انتخاب بزنند. چنین نکته‌ای علیرغم اینکه در مطالعه کاسالو و اسکاریو (۲۰۱۷) مورد تردید واقع شده بود؛ اما در مطالعات داردانونی و گوریرو (۲۰۲۰)، اسچاماچر (۲۰۱۴) و بونن و همکاران (۲۰۱۴) تأیید شده است. اهمیت این نتیجه، زمانی روشن‌تر می‌گردد که به اثر نهایی متغیر «تصور سیاسیون از نقش محیط‌زیست در چرخش رأی افراد»، توجه شود. این متغیر در معادله (۳) دارای اثر نهایی مثبت و معادل ۰,۰۹۸ است که نشان می‌دهد اگر سیاسیون متوجه شوند مردم، در انتخاب‌های خود اولویت‌های محیط‌زیستی را مطالبه می‌کنند، آن‌ها نیز در پی تحقق این مطالبات عمل کرده و شعارها و سیاست‌های خود را تغییر می‌دهند. اهمیت این مسئله از آنجا پررنگ‌تر می‌گردد که میزان اثر نهایی این متغیر با اختلاف از سایر متغیرها (به جز اهمیت موضوعات اقتصادی در انتخابات) در معادلات (۱) و (۳) بالاتر است. کنار هم قرار دادن این دو مورد نتیجه می‌دهد که در صورتی که مردم خواست و مطالبات محیط‌زیستی خود را افزایش دهند و سیاسیون متوجه تغییر نظر مردم و تأثیر آن در انتخاب افراد شوند به سرعت به آن واکنش نشان داده و شعارها و اهداف انتخاباتی خود را تصحیح می‌کنند؛ زیرا طبق نتایج جدول (۱)، بعد از مسائل اقتصادی، مهم‌ترین مسئله مورد توجه سیاسیون، تصورشان از خواست مردم است؛ زیرا در معادله (۳) متغیر اهمیت موضوعات اقتصادی با اثر نهایی معادل ۰,۱۶ بالاترین رتبه را در معادله فعلی به خود اختصاص داده است. متغیر نگاه سیاسی فرد در معادله (۳)، دارای اثر نهایی منفی و معنی‌دار است. میزان این اثر نشان می‌دهد که با حرکت از سمت جریان فکری اصلاح‌طلبانه به سمت جریان فکری اصول‌گرایانه، احتمال توجه به درخواست‌های محیط‌زیستی جامعه ۱,۱ درصد کاهش خواهد یافت. در معادله (۱) نیز، متغیر نگاه سیاسی فرد، همانند مدل سیاسیون با حرکت از سمت تفکر اصلاح‌طلبی به اصولگرایی ۱,۳ احتمال چرخش آراء در انتخابات به نفع شعارهای محیط‌زیستی را کاهش می‌دهد. با توجه به چنین مطلبی می‌توان نتیجه گرفت که گروه‌های نزدیک به طیف فکری اصلاح‌طلب سریع‌تر از گروه‌های نزدیک به طیف فکری اصولگرا نسبت به خواست محیط‌زیستی مردم واکنش نشان داده و مسیر انتخاباتی خود را تعدیل می‌کنند. مسئله دیگر توجه کمتر سیاسیون با مشاغل انتصابی به محیط‌زیست و خواست محیط‌زیستی مردم است؛ زیرا اثر نهایی متغیر نوع شغل نشان می‌دهد که با حرکت از مشاغل انتخابی و وابسته به انتخابات به سمت مشاغل انتصابی و حاکمیتی، نظر سیاسیون در زمینه احتمال رأی مردم بر پایه خواست زیست‌محیطی به میزان ۷,۵ درصد کاهش می‌یابد و به این ترتیب آن‌ها اهمیت کمتری نسبت به مطالبات محیط‌زیستی مردم از خود نشان خواهند داد. طبق این یافته کسانی که غیر از مسیر انتخابات، تصدی پستی را برعهده گرفته‌اند، درگیری کمتری با خواست‌های انتخاباتی مردم داشته و اولویت‌های ملی و سازمانی خود را در دستور کار قرار

می‌دهند؛ بنابراین سیاستگذاری‌ها در حوزه محیط‌زیست، بیشتر در نهادهای انتخابی مورد انتظار خواهد بود. در معادله (۳)، متغیر سابقه مسئولیت در حوزه محیط‌زیست دارای ضریب و اثر نهایی با علامت مثبت است. در صورتی که فرد مسئول دارای سابقه فعالیت در زمینه محیط‌زیست باشد، احتمال توجه بیشتر به مطالبات محیط‌زیستی مردم توسط وی ۱,۴ درصد، افزایش نشان می‌دهد. در نتیجه سابقه فعالیت در حوزه محیط‌زیست نیز مسئله قابل توجهی است که مثبت شدن ضریب و اثر نهایی آن نشان از افزایش اهمیت موضوع محیط‌زیست در نظر مسئولان دارد.

توصیه‌های سیاستی

با توجه به یافته‌های تحقیق، در صورت شکل‌گیری خواستی جمعی بین مردم و مسئولان در حوزه کیفیت محیط‌زیست، اثری تکاثری خلق شده که به بهبود سطح محیط‌زیست منجر می‌شود. جهت شکل‌گیری چنین اجماعی، نقش سازمان‌های متولی امر محیط‌زیست، در جلب اعتماد عمومی (با توجه به مثبت بودن اثر آن‌ها) نباید از قلم بیافتد. طبق مطالعه، مردم و افراد عادی جامعه نگرانی‌ها و دغدغه‌های محیط‌زیستی دارند و این نگرانی‌ها در چرخش آراء آنان در انتخابات مؤثر است؛ اما سیاسیون و فعالین حوزه‌های انتخاباتی چنین باوری از خواست مردم ندارند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد در صورتی که سیاسیون از وجود مطالبات زیست‌محیطی مردم آگاه شوند به‌عنوان اولین اولویت (بعد از موضوعات اقتصادی) نسبت به آن واکنش نشان داده و شعارها و اهداف سیاسی و انتخاباتی خود را تعدیل می‌کنند و به‌این ترتیب موضوع محیط‌زیست در ادبیات انتخاباتی کشور از اهمیت بالایی برخوردار خواهد شد؛ بنابراین توصیه می‌شود که احزاب و گروه‌های سیاسی، موضوع محیط‌زیست را برای جمع‌آوری آراء گروه‌هایی هم چون سالمندان و طبقه متوسط در دستور کار خود قرار داده و از طریق ارتباط بیشتر با بدنه و تمایلات جامعه، با سرعت بیشتری در راستای برآورده کردن آن‌ها اقدام کنند. نتایج نشان می‌دهد که تغییرات جمعیت شناختی سبب خواهد شد که ترجیحات انتخاباتی رأی‌دهندگان به مرور زمان، به سمت مسائل محیط‌زیستی حرکت می‌کند. بنابراین توصیه می‌شود که نظام‌های برنامه‌ریزی کشور از طریق ورود به حوزه محیط‌زیست، اعتبار اجتماعی خود را افزایش دهند. همچنین احزاب سیاسی نیز باید با تقویت بودجه سازمان‌هایی همچون سازمان محیط‌زیست، نزدیکی خود را به این تغییر نگرش، برای عموم رأی‌دهندگان، اثبات نمایند. همچنین یافته‌های پژوهش اثبات می‌کند که نوع شغل سیاستگذاران بر ورود مسئله محیط‌زیستی در دستور کار نهادها مؤثر است. بنابراین به فعالین و کنشگران محیط‌زیستی توصیه می‌گردد از طریق نهادهای انتخابی مطالبات خود را پیگیری کنند؛ چراکه برای آنان موضوع محیط‌زیست از اولویت سیاستگذارانه برخوردار است. امکان پیگیری مطالبات محیط‌زیستی و در دستور کار قرار دادن مقولات این چنینی از طریق احزاب اصولگرا از احتمال کمتری برخوردار است. توصیه می‌شود تا جناح‌های اصولگرا نیز به واسطه وقوع تغییرات جمعیت شناختی پیش‌رو، چرخشی از حیث

ورود ترجیحات انتخاباتی مردم به دستور کار سیاستی خود داشته باشند. به علاوه، با توجه به اثر سابقه شغلی فرد بر رفتار رأی‌دهندگان، توصیه می‌شود تا احزاب سیاسی از افراد خوشنام حوزه محیط‌زیست در فهرست‌های انتخاباتی خود بیش از قبل بهره ببرند.

منابع

- ۱- احتشامی، مجید، اکرامی، عطیه، (۱۳۹۱)، به‌کارگیری ابزار مدیریتی «ارزیابی راهبردی محیط‌زیست» در مسیر توسعه پایدار، فصلنامه راهبرد، سال ۲۱، شماره ۶۲، صص ۲۱۸-۱۹۵.
- ۲- اسمیت، کوین، لاریمر، کریستوفر، (۱۳۹۲)، درآمدی بر نظریه خط‌مشی‌گذاری عمومی (تقابل نظری عقلانیت‌گراها و فرا اثبات‌گراها)، مترجم: دانایی‌فرد حسن، تهران، صفار، چاپ اول.
- ۳- پورسلیمان محمد سعید، کاظمی مقدم وحید، درخشان جزری میلاد، (۱۳۹۴)، بررسی تأثیر استقرار سیستم مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط‌زیست (HSE-MS) بر بهبود شاخص‌های عملکردی ایمنی شرکت پتروشیمی اوره و آمونیاک کرمانشاه، فصلنامه بهداشت و ایمنی کار، جلد ۵، شماره ۳، صص ۸۶-۷۵.
- ۴- پورهاشمی، سید عباس، دبیری، فرهاد، خلعت‌بری، پلدا، زارعی، سحر، (۱۳۹۵)، شکل‌گیری و توسعه مفهوم «حقوق نسل‌های آینده» در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، دوره هجدهم، شماره ۳، صص ۱۸۱-۱۶۵.
- ۵- جهانی شکیب، فاطمه، دانه‌کار، افشین، عالی پور، مهدی، یوسفی، الهام، (۱۳۹۴)، برنامه‌ریزی استراتژیک آموزشی گروه محیط‌زیست دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران، محیط‌زیست طبیعی، منابع طبیعی ایران، دوره ۶۸، شماره ۲، صص ۲۱۲-۲۰۱.
- ۶- حجازی، رضوان، اسلامی، کیما، (۱۳۹۵)، حسابداری محیط‌زیست با تأکید بر مدیریت پسماندهای خشک شهری، فصلنامه حسابداری مدیریت، سال نهم، شماره سی‌ام، صص ۳۹-۲۱.
- ۷- خسروی، حسن، (۱۳۹۵)، حق بر محیط‌زیست سالم در پرتو حکمرانی مطلوب، فصلنامه اخلاق زیستی، سال ششم، شماره ۲۰، صص ۱۴۶-۱۲۸.
- ۸- زرگر، علی‌اصغر، نوروزی کلرمی، زینب، (۱۳۹۵)، مسئولیت و نقش دولت‌های حوزه خلیج‌فارس در حفاظت از محیط‌زیست، مطالعات روابط بین‌الملل، سال ۹، شماره ۳۳، صص ۲۸۱-۲۵۱.
- ۹- ستوده، هاجر، رشیدی، کیانوش، (۱۳۹۲)، پیامدهای فن‌آوری اطلاعات و ارتباطاتی برای سلامت انسان و محیط‌زیست، مدیریت اطلاعات سلامت، دوره دهم، شماره اول، صص ۱۴-۱.
- ۱۰- سلاطین، پروانه، اسلامبولچی، سحر، (۱۳۹۵)، تأثیر کیفیت محیط‌زیست بر اقتصاد سلامت در گروه کشورهای منتخب، علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، دوره ۱۸، شماره ۱، صص ۱۲۱-۱۰۷.
- ۱۱- سلیمانی، ایران، راعی، مسعود، واعظی، سیدحسین، (۱۳۹۵)، مبانی حق بر محیط‌زیست در فقه امامیه، فصلنامه اخلاق زیستی، سال ششم، شماره ۱۹، صص ۱۰۲-۷۶.
- ۱۲- شایگان، اسحاق، فاضلی، فائزه، (۱۳۹۴)، بررسی میزان تأثیر آموزش درس بهداشت و محیط‌زیست بر کسب نگرش‌های بهداشتی و زیست‌محیطی دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، نشریه فناوری آموزش، جلد ۹، شماره ۳، صص ۲۲۸-۲۱۵.
- ۱۳- صارمی، مهناز، رضاپور، تارا، (۱۳۹۲)، اثرات غیر شنیداری ناشی از آلودگی صوتی محیط‌زیست، مجله دانشگاه علوم پزشکی کرمان، دوره ۲۰، شماره ۳، صص ۳۲۵-۳۱۲.
- ۱۴- صیادی، فاطمه، محمدی‌نژاد، امیر، گیلاپور امید، (۱۳۹۱)، ارزش‌گذاری اقتصادی مطبوعیت محیط زیست منطقه گردشگری سد طالقان، تحقیقات منابع طبیعی تجدیدشونده، سال ۳، شماره ۲، صص ۳۱-۱۹.

- ۱۵- فرخنده‌نژاد، سماء، آرش‌پور، علیرضا، رئیسی، لیلا، (۱۳۹۷)، تحلیلی بر مبانی فلسفی حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، دو فصلنامه فلسفی شناخت، شماره ۷۹/۱، صص ۲۶۲-۲۴۷.
- ۱۶- لاهیجانیان، اکرم الملوک، شیعه بیکی، شادی، (۱۳۹۴)، بررسی موانع مشارکت اجتماعی شهروندان در محیط‌زیست شهری با استفاده از روش SWOT و ارائه راهکارهای مناسب جهت ارتقا پایدار محیط‌زیست، علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، دوره ۱۷، شماره ۴، صص ۱۶۵-۱۴۵.
- ۱۷- مشفق، محمود، میرزایی، محمد، (۱۳۸۹)، انتقال سنی در ایران: تحولات سنی جمعیت و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی، جمعیتی، فصلنامه جمعیت، شماره ۷۱ و ۷۲، صص ۱-۲۲.
- ۱۸- ملک‌محمدی، حمیدرضا، (۱۳۹۴)، مبانی و اصول سیاستگذاری عمومی، تهران، سمت، چاپ اول.
- ۱۹- ملکی، سعید، سروستان، رسول، (۱۳۹۵)، ارزیابی مشارکت شهروندان در خدمات و محیط‌زیست نواحی شهری باغملک، فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، سال ۸، شماره ۲۵، صص ۳۹-۲۵.
- ۲۰- نیرو، محمد، حاجی حسین نژاد، غلام‌رضا، عسگری، مجیدعلی، (۱۳۹۱)، مقایسه اثربخشی آموزش محیط‌زیست بر اساس نظریه هوش‌های چندگانه گاردنر و شیوه سنتی، پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، سال پنجم، شماره ۱، پیاپی ۱۷، صص ۴۳-۵۵.

- 21- Baumgartner, Frank R., and Bryan D. Jones. 1993. *Agendas and Instability in American Politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- 22- Boonen, J. Meeusen, C. Quintelier, E. (2014), The link between social attitudes and voting propensities: Attitude-vote consistency among adolescents in Belgium, *Electoral Studies* 36, 81-93
- 23- Casaló, L. V., & Escario, J. J. (2017). Heterogeneity in the association between environmental attitudes and pro-environmental behavior: A multilevel regression approach. *Journal of Cleaner Production*, 175, 155-163.
- 24- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1977). Rural development participation: concepts and measures for project design, implementation and evaluation. *Rural development participation: concepts & measures for project design, implementation & evaluation*. (2).
- 25- Collado, S., Evans, G. W., & Sorrel, M. A. (2017). The role of parents and best friends in children's pro-environmentalism: Differences according to age and gender. *Journal of Environmental Psychology*, 54, 27-37.
- 26- da Silva Sousa, N. F., & de Azevedo Barros, M. B. (2020). Level of active aging: Influence of environmental, social and health-related factors. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 104094.
- 27- Dardanoni, V., & Guerriero, C. Young people's willingness to pay for environmental protection. *Ecological Economics*, 179, 106853.
- 28- Duman-Yuksel, U., & Ozkazanc, S. (2015). Investigation of the Environmental Attitudes and Approaches of University Students'. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 197, 2191-2200.
- 29- Gray, S. G., Raimi, K. T., Wilson, R., & Árvai, J. (2019). Will Millennials save the world? The effect of age and generational differences on environmental concern. *Journal of environmental management*, 242, 394-402.
- 30- Hoepner Andreas G.F., Kant Benjamin, Scholtens Bert, Yu Pei-Shan, (2012), Environmental and ecological economics in the 21st century: An age adjusted citation analysis of the influential articles, journals, authors and institutions, *Ecological Economics* 77, 193-206
- 31- Jones, C. O. 1970. *Introduction to the study of public policy*, Belmont, Wadsworth.
- 32- Kingdon, John W. 1995. *Agendas, Alternatives & Public Policies*, 2. Boston: Little, Brown
- 33- Li, Z. Folmer, H. Xue, J. (2014), To what extent does air pollution affect happiness? The case of the Jinchuan mining area, China, *Ecological Economics* 99, 88-99
- 34- Lindblom, C.E. (1959). The science of muddling through. *Pub administration rev*, 79-88.
- 35- Luis, I, J. Ruosi, M. (2015), Efficiency in the provision of social care for older people. A three-stage Data Envelopment Analysis using self-reported quality of life, *Socio-Economic Planning Sciences* 49, 33-46
- 36- McCool, D. (1995). *Public policy theories, models, and concepts: An anthology*. Pearson College Div.
- 37- Menz, T. Welsch, H. (2012), Population aging and carbon emissions in OECD countries: Accounting for life-cycle & cohort effects, *Energy Economics* 34, 842-849

- 38- Phillips J. Walford N. Hockey A. Foreman N. Lewis M. (2013), Older people and outdoor environments: Pedestrian anxieties and barriers in the use of familiar and unfamiliar spaces, *Geoforum* 47, 113–124
- 39- Powdthavee, Nattavudh, (2020), Education and pro-environmental attitudes and behaviours: A nonparametric regression discontinuity analysis of a major schooling reform in England and Wales, *Ecological Economics*, Volume 181.
- 40- Proelss, A. (2016). Principles of EU Environmental Law: An Appraisal. In *Contemporary Issues in Environmental Law* (pp. 29-45). Springer, Tokyo.
- 41- Rajamani, L. (2000). The principle of common but differentiated responsibility & the balance of commitments under the climate regime. *Rev.Eur.Comp.& Int'l Env'tl.*, 9, 120.
- 42- Sabatier, Paul A. & Hank C. Jenkins-Smith. 1999. "The Advocacy Coalition Framework: An Assessment." In *Theories of the Policy Process*, ed. Paul A. Sabatier, 117–166. Boulder, CO: Westview Press.
- 43- Schumacher Ingmar, (2014), An Empirical Study of the Determinants of Green Party Voting, *Ecological Economics* 105, 306–318
- 44- Smith, K. B., & Larimer, C. W. 2016. *public policy theory primer*. Westview press.
- 45- Truman, D. B. (1951). *The governmental process: Political interests & public opinion*.
- 46- United Nations Environment Programme, (1972), Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, The United Nations Conference on the Human Environment, having met at Stockholm from 5 to 16 June.
- 47- United Nations, 2007a. *World Population Prospects, The 2006 Revision*. UN Population Division, New York.
- 48- Zhang, Z., Hao, Y., Lu, Z. N., & Deng, Y. (2018). How does demographic structure affect environmental quality? Empirical evidence from China. *Resources, Conservation and Recycling*, 133, 242-249.